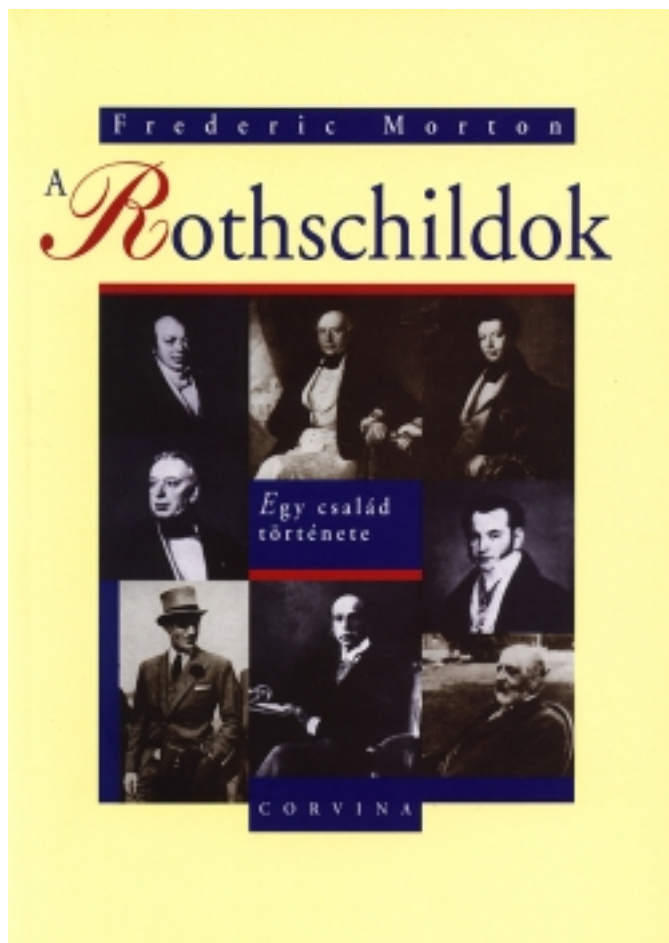

Zsidók, keresztények és a pénz

A francia Fayard kiadó nemrégiben megjelentette Jacques Attalinak, az Európai Bank elnökének új könyvét, melynek címe a Zsidók, keresztények és a pénz. A szerző bevezetőjében óvatosságra int és azt írja, hogy könyve ezernyi félreértésre adhat okot. Mások szerint azonban még ez a figyelmeztetés sem elegendő, éppen azért, mert a zsidóság 3000 éves történelme során a pénznek kitüntető szerep jutott. Persze Attalit a franciák nem az óvatosságáról, hanem sokkal inkább a merészségéről ismerik. A zsidók és a pénz kapcsolatáról így vall:

– A zsidóknak maguknak kell szembenézniük történelmük azon fejezetével, amelyet nem szívelnek ugyan, de amelyre joggal lehetnének büszkék.

Tehát tabutémáról van szó, amelyről – persze az antiszemitákat kivéve – nem szokás írni. Attali a könyve végén azonban általában véve pozitív egyenleget húz. A kérdés nagyon összetett, hiszen tragikus történelmük nagy része során a zsidók gazdasági helyzetét az egyik oldalról a Tanach elvei, a másik oldalról – és nagyobb részben – pedig az üldöztetés határozta meg, az utóbbi miatt pedig sokszor nem is választhattak más hivatást, mint a pénzzel való foglalatosskódást. Nem a zsidók pénzhez való viszonya váltotta ki az antiszemitizmust, hanem pont az antiszemitizmus kényszerítette rá őket arra, hogy szoros viszonyban legyenek a pénzzel.

Attali tehát egy történelmi malőrből eredő gazdasági szakosodásból kulturális erényt kovácsol, amiért némelyek szemrehányást is tesznek neki. Attali nemcsak rehabilitálja, hanem maximalizálja is a zsidók sikerét, sőt a következőket állítja:

– Olyan helyzet alakult ki, hogy az egyistenhit feltalálója létrehozta a kapitalizmus etikáját.

Szerinte a modern közgazdaságtan megteremtői a zsidók, és Max Weber nevezetes műve (A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme, amely szerint a protestantizmusnak az anyagi sikerrel kapcsolatos álláspontja a XVIII-XIX. században a kapitalista fejlődés egyik fő forrása volt, és amely egy évszázada tankönyv minden egyetememen) legfeljebb a történelem szemétdombjára való.

De mit válaszol a szerző arra az állításra, hogy könyvének témája eddig leginkább csak az antiszemitákat ragadta meg? Attali erre a következőket mondja:

– Sokszor kérdeztem magamtól: vajon mi az alapja annak, amit mesélnek, beleértve a legrosszabb dolgokat is, a zsidók és a pénzvilág kapcsolatáról? Elhatároztam, hogy a kérdést nem kerülöm meg, hanem történelmi kutatásokba fogok és őszinte és becsületes választ igyekszem adni rá. Az eredmény az lett, hogy kialakult a mai véleményem: a zsidóknak minden okuk megvan arra, hogy büszkék legyenek történelmük eme szeletére.

A Tanach számára a gazdagság az egyik csupán eszköz ahhoz, hogy szolgáljuk Istent, hogy méltók lehessünk Hozzá. Egyik sora így hangzik: “Szeresd Istent minden erőddel”, azaz – legalábbis a kommentárok szerint – “minden gazdagságoddal”. Így minél gazdagabbak leszünk, annál több eszközünk van arra, hogy szerethessük Istent. A gazdagság tehát nem végcél, hanem eszköz. A feltétel pedig az, hogy a pénzt becsülettel kell megkeresni és nem másoktól elvenni. A Tanach szerint különösen a szaporodó vagyon – a termőföld és a háziállat – a becses. Ábrahám is ilyen módon gyarapítja a nyáját. A munka nagyon fontos, ezért tilos csak tanulni és imádkozni, mert ez elszigetelődéshez vezet: aki nem dolgozik, csak tanul és imádkozik, az rideggé válik és többé nem érti meg a világot.

– A Tanach azt is elmondja, hogy az ókorban két nagy társadalmi forradalom is lezajlott. Ezek eredményeképpen a zsidók másképp éltek, mint a szomszédaik. Egyrészt elvetették azt az elgondolást, hogy a gazdagodás végső célja a minél szebb kultikus helyek építése lenne. Másrészt megszüntették a kötelező emberáldozatot és a megtorlás jogát, helyébe a pénzbeli kártalanítás lépett, amivel a civilizáció egy fontos szakaszába érkezett. A pénz hatalma véget vetett az erőszaknak.

Persze a helyzet továbbra sem volt idillikus. A zsidók nem, vagy csak nagyon nehezen találták meg az Isten által előírt kiegyensúlyozott viszonyt a gazdagsággal. Attali erről így beszél:

– A zsidóság egyik legfontosabb szövege Salamon királynak 3000 évvel ezelőtt, a Szentély felavatásakor mondott beszéde. Eszerint a zsidó nép csak úgy gazdagodhat, ha egyidejűleg másokat is gazdagít, nem lehet boldog, ha körülötte senki sem az, és fordítva: a nem zsidóknak érdekük a Könyv népének boldogulása, amely értük is imádkozik. Ez az a kor, amelyben bevezették a szolidaritási adó intézményét, amelyből jóval később a cedókó lett. Az adó intézményét tehát a zsidók találták ki és nagyon pontos szabályokat fogalmaztak meg hozzá: az adó mértéke 10 és 20 százalék közé essen, legyen anonim és az adót teljes egészében a szegények között kell kiosztani. Ennek ellenére már a Szentély korában két dologban letértek a kijelölt útról: a kölcsönöket nem lehetett részletekben visszafizetni és egyesek a gazdagodást már kezdték végcélként tekinteni. A büntetés nem is késlekedett: a nép megosztottsága, katonai vereség, végül a Szentély pusztulása következett. Az újjáépítés nyomán a szabályokat törvénykönyvekben fektették le. Megalakult az első Szanhedrin, azaz egyfajta Legfelső Bíróság és magához vonta a számtalan kis közösségi bíróság jogkörét.

Attali így folytatja:

– Izrael furcsa módon jobban virágzik idegen fennhatóság alatt, mint korábban, amikor még önálló királyság volt. 2300 évvel ezelőtt a világ gazdasági-kulturális fővárosai Babilon és Alexandria voltak. Mindkettő csak az írni-olvasni tudó zsidó kereskedők révén virágozhatott. A zsidók olyan hatékony pénzügyi és kereskedelmi technikákat dolgoztak ki, amelyek versenyképesé tették őket és amelyek révén legitimitást is nyerhettek. Egyebek között feltalálták a csekket, a váltót, a hitellevelet. Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy Alexandriában ne alakuljon ki a zsidóellenesség – még jóval a kereszténység megjelenése előtt.

– A római gyarmatosítást megelőző és az azt követő időkben néhány gazdaggá és hatalmassá váló zsidó kereskedő és pap szálkává vált a próféták szemében. A próféták főleg azt vetették a gazdag zsidók szemére, hogy pénzüket nem Isten szolgálatába állítják, hanem fittyet hányva a Törvényeknek, nagy fényűzésben élnek, gazdagságukat közszemlére bocsátják és együttműködnek a rómaiakkal. Ilyen próféta volt Jézus is, csak hogy ő a gazdagságot nem tekintette eszköznek: szerinte nem a gazdagság, hanem a szegénység visz közelebb Istenhez.

– A zsidók számára a szegénység volt elviselhetetlen, az első keresztények számára a gazdagság volt az. De a helyzet fokozatosan, az Újszövetség, majd az Egyház megjelenésével megváltozott. A közösség gazdasága már az egész vallási intézményrendszer hatalmát erősítette, sőt maga az Egyház is ösztönözni kezdi az adományokat, majd a püspöki birtokokat elidegeníthetetlené teszi.

– A középkorban az Egyház megtiltotta a kamat szedését, három okból. Az egyik az (mint a görögöknél), hogy az idő nem az emberek tulajdona, azt eladni vagy gyümölcsöztetni nem szabad. Másodszor a kamat munka nélkül szerzett jövedelem. Harmadszor a kölcsönadó meggazdagodhat, ami nem áll az Egyház érdekében: a pénzgyűjtés kedvezményezettje nem lehet a hívő, csakis az Egyház, amely a hitelezőt az Ördöggel azonosítja. Hiszen a kamat

kísértést jelent, amely ellen minden hívőnek harcolnia kell.

– A rabbik az Egyház intézkedéseire úgy válaszolnak, hogy könyvekbe fektetik az addig összegyűlt ismereteiket. 1600 évvel ezelőtt megjelenik a jeruzsálemi Talmud, majd két évszázaddal később a babiloni is. A Talmud részletesen szabályozza a társadalmi élet minden formáját, így a kamatot és a nyereséget is. Például az élelmiszerekénél az árrés nem lehet nagyobb, mint egy hatod. Tilos a spekuláció: ha az árak emelkednek, nem szabad felhalmozni, sőt el kell adni az árut, hogy az árak csökkenjenek. Tilos a kartellek létrehozása is. A Talmud a korszerű gazdaság minden problémájával foglalkozik, legyen az a hirdetés, a környezet, a közvetlen vagy közvetett adózás, a munkához és a sztrájkhoz való jog, az örökösödés, a szolidaritás, stb.

Beszélünk a kereszténység és a zsidók kapcsolatáról, de mi a helyzet a középkori iszlámmal?

– A muzulmán országokban élő zsidók különösen kitűntek képességeikkel. A kalifák gazdasági tanácsadói és szakértői szinte kizárólag a zsidók közül kerültek ki, ami nem véletlen: az iszlám ugyanúgy tiltja a kamatszedést, mint a középkori kereszténység. És a zsidók azon kevesek közé tartoztak, akik tudtak írni-olvasni. A zsidó kereskedők a világ első nemzetközi gazdasági hálózatát jelentik. Mindezek ellenére a zsidó csak "dhimmi", azaz megtűrt, megvédett, de megvetett hitetlen. A harmadik kalifa pénzügyminisztere Damaszkuszban egy zsidó volt! Tehát megjelentek a zsidók az udvarban, ami a Római Birodalomban elképzelhetetlen volt. Persze ez a réteg csak a zsidók egy elenyésző hányadát képviselte. A többiek főleg kézművesek, parasztok, vincellérek, tengerészek, kiskereskedők voltak, akik rettegetek amiatt, hogy a muzulmán lakosságnak a gazdag "udvari zsidók" iránti féltékenysége és irigysége rájuk is kisugárzik majd.

– Bagdad hanyatlásával a súlypont áttevődik Európára, ahol 1000 évvel ezelőtt mindössze 150.000 zsidó élt. Kevés a nemesfém, nehéz üzletet kötni, kölcsönt az egyházi tilalom miatt három évszázadon át senki sem ad – kivéve a zsidókat, akiket ráadásul a céhek szinte minden szakmából kitiltanak. A zsidókat szinte rákényszerítik az uzsorásmesterségre: sokszor csak akkor telepedhetnek meg egy-egy városban, ha hajlandóak pénzt kölcsönözni. Minden zsidó bankárrá válik, még a paraszt és a mészáros is. Ők adhatnak kölcsönt – persze főleg a közvetlen környezetükben élőknek adnak –, a helybeli keresztények számára ugyanez tilos. Dél-Európában a dolog elég simán megy: a zsidók hasznosak és a keresztények ezt elismerik. Létrejönnek az államok, és az uralkodóknak sürgősen kölcsönre van szükségük, hiszen egyebek között háborúkat, keresztes hadjáratokat kell finanszírozniuk.

Miután áttekintettük a pénz és a gazdagodás ókori és a középkori aspektusait, nézzük meg az újkort, a tőke korát: vajon mi Attali véleménye Max Weber és Werner Sombart vitájáról, azaz arról, hogy a kapitalizmus kialakulásának hátterében vajon a protestantizmus, vagy a judaizmus állt-e?

– Ha valaki figyelmesen elolvassa a könyvemet, nem lehet kételye afelől, hogy Weber állítása nem állhatja meg a helyét. Nagyon kultúrált ember volt, de nem értett meg semmit, sem a judaizmust, sem az általa játszott szerepet, sem az árutermelési rend forrásait. De Sombart sem jobb nála: szerinte a kapitalizmust az Angliába emigrált lengyel zsidók indították el 400

évvel ezelőtt! Szerinte a spekuláció volt a fő elem, de ez nem igaz. Az igazán fontos dolgok másutt rejlenek. Az általános etika és főleg a gazdasági, pénzügyi és befektetési etika megteremtése a lényeg. És ezek szabályait a zsidók már 1000 évvel ezelőtt lefektették. Sombart mást is elfelejt számításba venni, például a pápaság szerepét abban, hogy a zsidó bankárok fennmaradhattak. Vagy a sokszor rejtetten zsidó származású lombard bankárok szerepét Spanyolországnak, majd később a kapitalizmus két bölcsőjének, Németalföldnek és Angliának és gyarmataiknak a fejlődésében. Nem említi a zsidók részvételét a XIX. század ipari forradalmában, különösen a repülésben, az autóiparban és a távközlésben. Kevesen tudják, hogy a brit Reuters és a francia Havas hírügynökségek alapítói zsidók voltak, de zsidók alapították a Deutsche Bankot, a Paribast és a legnagyobb amerikai üzleti bankokat is. Könyvemben számos hasonló példát hozok fel Oroszország kapcsán is.

– Amikor az első cionisták pénzért kuncsorogtak a leggazdagabb amerikai zsidó bankároknál (Seligman, Goldman, Sachs, Lehman, Kuhn, Loeb, Warburg, Solomon), a bankárok elutasították őket. Jellemző válaszuk ma is nagy jelentőséggel bír: “A zsidóság nem nép, hanem etika és kultúra. Ennek alapján nem lehet államot építeni.” Azok a bankárok (a Rothschildok, Montefiore vagy Hirsch) sem voltak cionisták, akik bőkezűen adtak. Mivel a cionisták nagy része Oroszországból származott, ahol a keresztények a zsidókat a pénzzel azonosították és emiatt a zsidók szörnyű szenvedéseken mentek át, a cionisták gyökeresen szakítani kívántak a róluk kialakult képpel. Meg akarták mutatni, hogy képesek paraszttá, kézművessé, munkássá válni. Először jött a Bund, az orosz zsidó szocialista mozgalom, majd az orosz forradalmi mozgalom, végül az utópikus cionizmus, a kibuc. Ma a kibucok már csak marginális szerepet töltenek be az izraeli társadalomban, mégis a mezőgazdasági termelés egyharmadát biztosítják.

Vajon mi az oka a kibuc, mint társadalmi kísérlet bukásának? Attali persze tudja a választ:

– Csak az olyan utópia lehet sikeres, amely egy szigeten épül. Egy új társadalmi modell csak akkor maradhat életképes, ha elszigetelt és így átadható a következő nemzedékeknek. Ha egy fiatal elhagyja a kibucot, hogy három évet a hadseregben töltsön, majd újabb négyet-ötöt az egyetemen, hogyan várhatjuk el tőle, hogy visszatérjen a kibucba, mondjuk tehenésznek? Hasonló történt száz vagy százötven évvel korábban: a zsidó pénzember bankot alapított Bécsben vagy New Yorkban, a második nemzedék vezette a bankot, a harmadikból azonban már nem bankárok lettek, hanem zenészek, festők vagy lélekbúvárok.

– Könyvemben leírtam a nagy pénzügyi és ipari dinasztiák sorsát. A nagy zsidó bankok összeomlottak, vagy a két háború között nem zsidók kezébe kerültek. Bécsben a XIX. század a zsidó tökefelhalmozás aranykora volt: de az unokák már inkább a színház, az irodalom és a pszichoanalízis iránt vonzódtak. Ugyanez ismétlődött meg Amerikában, ahol a harmadik nemzedéket a zene, a rádió és a mozi már jobban izgatta, mint a pénz világa. Az Universal, az MGM, a Fox, az RCA, az NBC, a CBS és a Warner cégeket zsidók alapították, de filmjeiknek semmi közük a judaizmushoz. A világ első teremben vetített folyamatos filmjét (a Lumiére testvérek 1895-ös filmjéről van szó, címe Vonat érkezik La Ciotat állomására) egy magyar zsidó, Cukor Adolf vitte el az Egyesült Államokba. 1907-ben tízperces dokumentumfilmet forgatott Bajorországban: témája egy eléggé antiszemita passió-játék volt. Az 1930-as években az Universal tulajdonosa – akinek a fivére Berlinben volt rabbi – kijelentette, hogy semmi köze

az európai zsidók sorsához. A kor egyetlen harcosan zsidóbarát filmese Chaplin volt, akiről még maga Hitler is azt hitte, hogy zsidó, pedig nem volt az!

– A zsidó fő szerepe 3000 éven át az volt, hogy mint született nomád, segítsen a nemzetközi kapcsolatok kialakításában és fenntartásában. Csakhogy a globalizáció azt is jelenti, hogy mivel mindenki lehet nomád, az eredeti nomádra már nincs szükség. Ez annyira új dolog, hogy Izraelben az új elit a zsidó állammal szemben maga is nomádként viselkedik. A Könyv népére, erre a nomád előőrsre tehát most kétségkívül egy másik szerep vár.

– A megtelepedett gyakran gyűlöli a nomádot. De mivel sem a nomád élet, sem a pénzügyek nem zsidó specialitás többé, a gyűlölet el fog párologni. A zsidók szerepét a jövőben más diaszpórák – például a kínai – tölthetik be.

És mi lesz Izraellel? Attalinak erre is készen áll a válasza, bár nem biztos, hogy mindenki elégedetten nyugtázza majd.

– A zsidó állam számára elérkezett az igazság órája: ha háborúzik, megsemmisül; ha békét köt, integrálódnia kell a régióba, és előbb-utóbb keverednie kell. Minden népnek végül ez a sorsa.

– Majmonidész valahol azt írja, hogy a jótékonyságnak nyolc fokozata van. A legegyszerűbb az, ha a szegénynek enni adunk. A legmagasabb fokozat az, ha kölcsönt folyósítunk neki, hogy elkezdhessen dolgozni. Mivel évek óta azon vagyok, hogy mikrohitel-rendszereket fejlesszek ki az egész világon, hiszek abban, hogy zsidóbb vagyok, mintsem gondolnám. De ez mindenkire érvényes lehet. Képzeljük csak el, mi lenne, ha mindenki követné a babiloni Talmud parancsát és jövedelme 10%-át a szegényeknek adná. Mennyire másképp nézne ki a világ!

Eric Conan interjúja nyomán írta: Rajki András

SZOMBAT ONLINE